

УДК 316.64:32 Сковорода
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.65.26>

ВИТОКИ І ДЖЕРЕЛА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Сергій Рик

*Університет Григорія Сковороди у Переяславі,
соціально-психологічний факультет, кафедра філософії і соціальної антропології
імені професора І. П. Стогнія
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-1115-3876>*

Микола Рик

*Університет Григорія Сковороди у Переяславі,
соціально-психологічний факультет, кафедра філософії і соціальної антропології
імені професора І. П. Стогнія
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-6813-5628>*

У статті визначено та проаналізовано головні чинники які вплинули на становлення суспільно-політичних поглядів Г. Сковороди, а також розкрито соціально-політичний зміст і значущість основних концептів його філософсько-просвітницького учення.

Серед основних методів, які становили загальну теоретичну й методологічну основу дослідження, можна виокремити насамперед компаративно-аналітичний підхід українських учених, котрі вивчали соціально-філософську спадщину професорів Києво-Могилянської академії, а також елементи історико-філософського та герменевтичного методу сквородинознавців Київської світоглядно-антропологічної школи, на основі яких проведено аналіз філософсько-гуманістичної спадщини мислителя та показано первинний процес зародження й розвитку його суспільно-політичного світогляду.

У статті здійснено комплексний аналіз витоків і джерел формування суспільно-політичних поглядів Г. Сковороди в контексті розвитку української філософської думки. Особливу увагу приділено виявленню ідейно-теоретичних чинників, що вплинули на становлення світогляду мислителя, зокрема спадщині античної, середньовічної та ренесансної філософії, традиціям вітчизняного просвітництва, а також духовним надбанням народної культури. Розкрито роль освітнього середовища Києво-Могилянської академії у формуванні суспільно-політичного мислення Г. Сковороди та розвитку його антропологічних і соціально-політичних ідей.

Обґрунтовано, що філософія мислителя має виразний гуманістичний і антропоцентричний характер, у центрі якого перебуває людина як носій духовності, свободи та моральної відповідальності. Проаналізовано ключові концепти його вчення, зокрема ідеї самопізнання, «сродної праці», внутрішньої гармонії, щастя, свободи та справедливості, які розглядаються як основа формування соціального порядку. Показано, що мислитель пропонує оригінальну модель суспільного устрою, засновану на принципах природної відповідності, духовної рівності та внутрішньої свободи особистості.

З'ясовано, що суспільно-політичні погляди Г. Сковороди формувалися під впливом як європейських інтелектуальних традицій, так і українського культурно-історичного контексту, що зумовило їхню самобутність і актуальність. Наголошено на значенні його ідей для сучасного українського суспільства, зокрема в контексті формування політичної культури, національної ідентичності та духовного розвитку особистості.

Ключові слова: людина, свобода, премудрість, духовність, самопізнання, «сродна праця», свобода, щастя, антропоцентризм, справедливість.

Постановка проблеми. Важливе місце в історії української філософської і суспільно-політичної думки XVIII сторіччя належить Григорію Сковороді. У періоди глибоких цивілізаційних потрясінь, коли в реальному світі жодна істина не вважається остаточною і абсолютною, а соціальні та політичні протиріччя кардинально деформують суспільне життя людства, звернення сучасних філософів і політологів до історичних джерел нашої культурної спадщини може допомогти віднайти адекватні шляхи для розв'язання гострих питань сьогодення. Осмислені свого часу Г. Сковородою філософські концепти самопізнання як основи людського буття, премудрості, «сродної» праці, «горньої республіки», щастя, любові, свободи, кордоцентризму, справжньої віри в Бога, верифікації матеріальних і духовних потреб, гармонійного виховання на національних, християнських засадах, оцінки кожної людини не за походженням, а за її внеском у розвиток суспільства, культури, освіти сьогодні дають новий історичний шанс для подолання українцями філософсько-просвітницьких, соціально-політичних прогалин у пострадянському вітчизняному соціумі. Вважають, що Г. Сковорода за стилем мислення був дуже близьким і зрозумілим народу. Своїми діалогами він легко пробуджував у широких верствах інтерес до таких політико-світоглядних понять, як демократія, справедливість, правда, свобода, гуманізм, правопорядок, які потім стали ключовими категоріями українських соціально-політичних теорій. Тому долучення його філософсько-антропологічних і світоглядних концептів до сучасних соціально-політичних процесів в Україні є вкрай важливим і необхідним елементом формування політичної свідомості й самосвідомості широкої громадськості, утвердження української національної ідеї, культури, ментальності, характеру, ідентичності.

В історію української філософії Г. Сковорода увійшов як видатний мислитель XVIII ст., якому вдалося узагальнити довготривалу еволюцію вітчизняної філософської думки, обґрунтувати цілу низку самобутніх понять і категорій, які до сьогодні не втратили потенціал впливу на розвиток нових форм суспільно-політичного буття і свідомості. Однак для того, щоб глибше зрозуміти зміст цих концептів і хід думки мислителя, на основі яких формувалися його суспільно-політичні погляди на дійсність, потрібно розкрити ті витoki та джерела, які стали світоглядно-теоретичним підґрунтям подальших роздумів нашого мудреця над справедливим і демократичним соціальним устроєм світу. Незважаючи на те що головною книгою його філософування була Біблія, Г. Сковорода уважно читав і посилався на праці багатьох своїх учителів, сучасників та філософів попередніх епох. Тому філософське вчення Г. Сковорода, як зазначають В. Шинкарук та І. Іваньо, «формувалося під впливом багатьох чинників, що і зумовило складний його характер. Окрім багатого життєвого досвіду, що переосмислювався під впливом соціально-економічних факторів, на філософських поглядах Сковорода позначився вплив принаймні трьох ідейно-теоретичних джерел. Це – філософські вчення античності, середньовіччя і Відродження, вітчизняне просвітительство і, нарешті, народна мудрість» [33, с. 31–32]. У цьому контексті Г. Сковорода найбільше нас цікавить як самобутній український просвітитель, гуманіст і народний мудрець, через морально-етичне й гуманістично-просвітницьке учення якого яскраво проступає суспільно-політична система упорядкування людського соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Система соціально-політичних поглядів Г. Сковорода досліджувалася в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених.

Загальнометодологічні підходи щодо оцінки соціально-політичних аспектів філософсько-просвітницької спадщини Г. Сковорода розглядаються в роботах: Д. Багалія [1], В. Горського [7; 8], І. Іваньо [33], О. Мишанича [19], М. Поповича [21], Л. Ушкалова [27], Д. Чижевського [29], В. Шаяна [30], В. Шинкарука [33] та ін. Виходячи з порівняльного аналізу морально-етичних поглядів Г. Сковорода і давньогрецьких філософів, В. Ушак [26]

підкреслює народно-демократичний дух його етики, яка спонукає окрему людину і все суспільство керуватися загальними законами природи. У роботі В. Бови [3] та Л. Левченко [3] досліджено особливості історичної постаті та феномен народної популярності українського любомудра у XIX та на початку XX сторіччя. Соціально-практичні аспекти людиноцентризму та гуманізму у світоглядно-філософському доробку Г. Сковороди розкрито в текстах Я. Василькевич [12], О. Кікінежді [12] та ін. Аналізуючи ідею простоти в елітарному світогляді мислителя, В. Шевчук [32] спростовує різного роду «спекуляції і кривотлумачення» у сквородознавстві щодо розуміння народності філософа та вказує на відмінність духовно обраної людини від бездушної юрби. Розкриваючи роль Києво-Могилянської академії у захисті та збереженні віри, культури й національної ідентичності українського народу, конче необхідних для державно-політичної консолідації українців та згуртування політичної нації, В. Нічик [20] підтвердила вплив киево-могилянських професорів на характер, зміст і напрями філософування Г. Сковороди. Ефективність гносеологічних аспектів філософії Г. Сковороди, заснованих на лекційних курсах професорів Києво-Могилянської академії та спрямованих на пізнання соціально-історичної дійсності, показано в дослідженні О. Кравченко [15]. У продовження розвідок представників Київської філософсько-антропологічної школи важливе значення для поглибленого вивчення становлення суспільно-політичних поглядів українського мислителя має робота В. Литвинова [17], у якій представлено теоретико-метафізичні міркування філософських попередників Г. Сковороди в Україні, на ідеях яких формувалися його критичне мислення й аналітичний погляд на природу суспільно-політичних відносин, а також стаття В. Шевченка [31], де висвітлено постать українського любомудра у свідченнях його сучасників і працях учених першої постсквородинівської генерації, у яких особлива увага звертається на його соціально-політичне життєве кредо та критично-спостережливий погляд на соціальну дійсність. Досліджуючи джерела містичного світогляду Г. Сковороди, І. Валявко [5] відзначає, що в його творчості наявні всі основні складники містики, проте вони не схилили українського філософа на бік будь-якої релігійно-містичної течії і не зіштовхнули його з обраного курсу неупередженого пізнання реальності світу. У роботі Ф. Канака [11] проведено можливі паралелі між суспільством сродної праці Г. Сковороди як одним із варіантів громадянського суспільства та християнської організації суспільного життя в державі. У статтях І. Стогнія [25], Н. Юхименко [34] детально проаналізовані сквородинівські концепти свободи, справедливості та «сродної» праці як прояв соціальних інтересів та потреб особистості.

На виняткову оцінку заслуговують зарубіжні дослідження, зокрема М.-Т. Гандзеля [6] (м. Лодзь, Польща), який вивчає особливості християнської філософії Г. Сковороди та її вплив на європейську філософську та соціально-політичну думку. А також важливе значення мають роботи М. Грація-Бартоліні [2] (м. Мілан, Італія), котра досліджує становлення та розвиток сквородинознавства в Італії, Франції, його зв'язок з окремими напрямами європейської філософії та здійснює порівняльний аналіз філософсько-просвітницької спадщини Г. Сковороди з деякими аспектами соціально-політичних учень представників французького й італійського Просвітництва. Адже на суспільно-політичний світогляд Г. Сковороди впливали не лише навчання в Києво-Могилянській академії, педагогічна діяльність як приватного учителя та реалії соціально-політичного життя тогочасної Російської імперії, а й подорож, перебування та знайомство з культурою європейських країн.

Не можна оминати увагою роботи, присвячені цій проблематиці, фахівців інших галузей суспільно-гуманітарного знання – істориків, політологів, юристів, українознавців тощо. Серед публікацій представників цих наук потрібно відзначити роботу А. Кузьменка

[16], у якій розкрито історико-філософське осмислення Г. Сковородою національної ідеї державності; статтю А. Ключа [13], де розглянуто суспільно-політичний ідеал та концепцію ідеального суспільно-політичного порядку у філософії українського любомудра; дослідження Т. Боевої [4], у якому проведено порівняльний аналіз проблем сучасного українського державотворення та поглядів Г. Сковороди на державний устрій; спільну роботу О. Козинця та Н. Макогін [14], де показано критичне ставлення Г. Сковороди до суспільно-політичних і соціальних порядків, феодального права та судочинства того часу; розвідку О. Донченко [10], у якій здійснено теоретико-правовий аналіз соціально-політичних поглядів Г. Сковороди; роздуми Н. Мазеїної [18] над концепцією національного буття українського народу у світлі творчої спадщини Г. Сковороди на складному суспільно-політичному тлі XVIII ст.; оцінку П. Чайлом [28] епістолярної спадщини українського філософа крізь призму його суспільно-політичної позиції та поведінки.

У ґрунтовній роботі українознавців С. Даниленка, Т. Воропаєвої, М. Дроботенка [9] йдеться про стан досліджень української ідеї у творчій спадщині Г. Сковороди на основі концептів Гідності, Розвитку, Свободи та теорії себепізнання, а також пропонується виділити цю тему в окремий напрям подальших досліджень у сфері українознавства.

Особливий інтерес у колі сковородинознавців викликала збірка статей «Сковорода і Ми» [24], яка присвячена 300-й річниці з дня народження Г. Сковороди. Її автори, серед яких народні депутати України, громадські й культурні діячі, освітяни, мистецтвознавці, публіцисти, журналісти, фольклористи, письменники, етнографи, кінодокументалісти, видавці, дипломати, військовослужбовці, бізнесмени, публічні інтелектуали, намагалися не лише осмислити ідейний спадок Г. Сковороди як відповідь на виклики, що нині стоять перед Україною, а й покласти його ідеї в культурно-історичну платформу консолідації української нації в умовах протистояння російсько-фашистській агресії.

Досить детальний аналіз сучасних різнопланових наукових публікацій обумовив мету статті, яка полягає в продовженні осмислення та конкретизації визначальних чинників формування соціально-політичних аспектів філософського світогляду Г. Сковороди та його вплив на політичну свідомість і культуру українців.

Виклад основного матеріалу. Еволюція філософських і соціально-політичних поглядів Г. Сковороди розпочалася практично паралельно з розвитком теоретичної філософської думки слов'янських народів. Історики філософії вважають, що цей процес розпочинається в XIV ст. і триває до XIX ст. Першим кроком у розвитку професійної філософії в Україні була розробка філософських курсів професорами Києво-Могилянської академії. Діяльність Києво-Могилянської філософської школи поділяється на два етапи. Перший охоплює «час від заснування Академії і до кінця XVII ст., характеризується початком розмежування філософії і теології, поступовою переорієнтацією від богопізнання на пізнання природи і людини, усвідомленням самостійної цінності природи і необхідності пізнання її законів. Філософи, що діють цього часу, здебільшого спираються на античну спадщину, твори представників патристики, схоластики та ідеї діячів доби Відродження» [7, с. 70]. Цей період представлений плеядою видатних мислителів, серед яких – Петро Могила, Йосип Кононович-Горбацький, Інокентій Гізель, Лазар Баранович, Іоанікій Галятовський та багато інших непересічних особистостей, які започаткували перші теоретичні курси філософії в Україні. Характерною ознакою філософських учень цього періоду було намагання розмежувати розум і віру, відділити філософську проблематику від богословської, вивести філософську теорію з-під релігійного впливу, перенести акцент пізнання з божественного провидіння на пізнання об'єктивного світу, раціонально пояснити природну необхідність і соціальну закономірність, надати окремий статус філософії.

Другий етап, що припадає на «першу половину XVIII ст., позначений зародженням типу мислення, що наближався до тогочасної модерної європейської філософії. Поглиблюється критика властивого філософії попереднього часу авторитаризму і догматизму, зростає увага до проблем гносеології, до раціоналістичної та емпіричної методології, розробляються співзвучні ідеям Нового часу теорії людини й держави. Філософи ширше звертаються до творів сучасних їм представників європейської думки» [7, с. 70–71]. Знаковими постатями цього періоду були: Данило Туптало, Іоасаф Кроковський, Стефан Яворський, Теофан Прокопович, Стефан Калиновський, Георгій Щербацький, Сильвестр Кулябка, Мануйло Козачинський, Георгій Кониський та багато інших яскравих мислителів, які підхопили естафету інтелектуального пізнання людини і природи у своїх попередників. Вони почали розробляти філософію як науку, засновану на вірогідному пізнанні, єдиній методології і принципі очевидності. Для цього вони вміло застосовували й одночасно вдосконалювали пізнавальні можливості формальної логіки.

Однак найважливішим досягненням Києво-Могилянської академії була не тільки розробка ґрунтовних філософських курсів та високий рівень підготовки професійних філософів, але й підвищення статусу філософської думки в процесах соціально-культурного розвитку та суспільно-політичного життя України. Це знаменувало утвердження філософії у складі української ментальності як самостійної галузі знання, мислення й діяльності. Вона поступово почала здійснювати духовно-практичний вплив не лише на світоглядну картину світу, а й на соціально-політичне життя українського народу. Найвизначнішим подвижником цього процесу був вихованець Києво-Могилянської академії, продовжувач її кращих традицій, видатний український мислитель Григорій Сковорода. Успішно пройшовши навчання в попередніх класах, він упродовж 1740–1741 та 1744–1745 рр. студював філософські науки (діалектику, логіку, фізику, метафізику, етику) у професора М. Козачинського, а потім, після тривалої перерви, у 1751–1755 рр. опановував богословські трактати під керівництвом Г. Кониського, який тоді був ректором академії. Особливістю творчого методу Г. Сковороди була тверда опора на академічні знання та життєвий досвід, на книжну й народну мудрість, науку та здоровий глузд, розуміння філософії як форми теоретико-практичного освоєння дійсності. Глибоко гуманістичне, морально-етичне, соціально спрямоване, багатогранне за змістом і предметним інтересом його філософське вчення стало визначним явищем в українській культурі й соціально-політичній думці XVIII ст., яке і сьогодні справляє значний вплив на духовно-культурне й соціально-політичне життя України.

Однак у деяких дослідженнях філософських здобутків Г. Сковороди відзначається, що на тлі морально-етичної критики дійсності він не приділяє належної уваги суспільно-політичній проблематиці. «Проте не слід недооцінювати її суспільного ефекту, – зауважує О. Мишанич. – Феномен Сковороди як народного філософа почався саме з таких його, може, соціально й нерадикальних, зате зрозумілих і прийнятих у народі оцінок і міркувань. Моральна філософія Сковороди суголосна народному світогляду, морально-етичним нормам простого народу. Зовсім несправедливо буде приписувати Г. Сковороді лише пасивний протест проти існуючого ладу» [19, с. 20–21]. Адже особливою рисою українського характеру є загострене відчуття високої моральності, свободи, соціальної справедливості, правди і рівності. Від своїх сучасників Г. Сковорода відрізнявся насамперед аскетичним способом життя, який надзвичайно органічно збігався з його вченням і був живим взірцем «сродного» служіння високим цілям суспільного буття та суворим критиком його негативних проявів. Як згадував М. Ковалинський, Г. Сковорода був перший, хто сказав йому: «что ограниченіе желаній, отверженіе излишеств, обузданіе прихотствующей воли, трудолюбіе, исправленіе должности, в которую Промысл Божій поставил кого, не за страх, но за совѣсть, суть пути к шастію. Сковорода говорил сіе и жил тако» [23, с. 1352].

Велике значення для формування первинних соціально-політичних переконань Г. Сковороди мали лекційні курси з філософських дисциплін, які читали відомі професори Києво-Могилянки протягом усього XVIII ст. Ці курси відзначалися антропоцентричною спрямованістю, використанням теорії природного права, суспільного договору, елементів історизму, еволюціонізму та соціології. Систематизуючи й розвиваючи гуманістичні завоювання своїх вітчизняних і європейських попередників, киево-могилянці виправдовували та реабілітували в людині те, що віками принижувалося християнсько-православним світоглядом. Людині надавалася можливість пізнати світ таким, яким він є, проникати в закони його розвитку, а також пізнати саму себе як його частину. Головною відмінністю людини від інших живих істот, на думку київських філософів, були свобода волі, талант і творчий розум, здатний пізнавати світ. У своїх філософських студіях вони намагалися перенести наголос із проблеми створення людини на проблему її творчої активності, особливо це стосувалося можливостей людського розуму, здатного до нескінченного освоєння дійсності та самопізнання.

Саме ці соціально-гуманістичні традиції, закладені в основу української філософії професорами Києво-Могилянської школи, надовго визначили її проблемне поле та смислову тематику, базові категорії і світоглядну спрямованість. Учення про людину, її щастя, сенс життя, історичну долю, свободу, самопізнання, філософію серця та ін. були широко використані Г. Сковородою і ґрунтовно розвинуті далі його філософським генієм.

Г. Сковорода вважав, що багато можливостей вирішення соціально-політичних проблем зосереджено в самій людині. Адже практично все, що їй потрібно в житті: внутрішня сила і стійкість, характер і воля, інтелектуальний потенціал і віра – даються людині природою. За його вченням людина, як і весь світ, складається з двох натур – духовної і тілесної. Первинність, звичайно, належить духовному еству людини, яке відтворює головні риси чистого всесвітнього розуму, виразником якого вважається Бог. Завдяки цьому людина здатна розуміти світ, природу, істину, пізнавати і вдосконалювати себе. «Сей чистѣйшій, всемірній, всѣх вѣков и народов всеобщій Ум излил нам, как источник, всѣ Мудрости и Художества, к проведению Житія нужны. Но ничем Ему так не одолжен всякій народ, как тѣм, что Он дал нам самую высочайшую свою Премудрость, которая природный Его есть портрет и печать» [23, с. 215–216]. Ця божественна премудрість, яка стала людською, на думку Г. Сковороди, повинна стати гарантом спокою, щастя та блаженства як окремих індивідів, так і цілих народів. За своєю природою вона належить до невидимих сутностей, але в дійсності переважає всі розумові поняття тим, що схожа на вправну архітектурну симетрію або форму, яка нечутливо простягається через усі матеріальні й духовні частини світу, об'єднуючи їх у єдиний міцний і стійкий порядок. «Так слово в слово и она, по всѣм членам политическаго корпуса, из людей, не из камней состоящаго, тайно разлившись, дѣлает его твердым, мирным и благополучным», – говорив Г. Сковорода про значення премудрості в облаштуванні політичного ладу суспільства [23, с. 215–216]. Таким чином, уявлення Сковороди про досконалий суспільно-політичний устрій нагадують платонівську модель ідеальної держави, яку український філософ послідовно поєднував з ученням про церкву як містичне тіло Христове та концептами «сродної» праці, «горньої республіки» тощо.

На думку Г. Сковороди, внутрішня схильність людини жити в мудрості, справедливості, бути в гармонії із собою, природою та навколишнім світом є в ній самій та характеризує людську родову сутність. Реалізується вона через процес самопізнання, пошук сенсу життя, свого покликання, щастя. Інтегруючи всі прояви та імена мудрості, людина спрямовує її на подолання емпіричних канонів соціальної дійсності та досягнення справжнього

буття, яке можна здійснити лише у співтворчості з Богом. «Потому что одна она управляет к вѣчному и временному Щастію всѣ Государства, всякія Сожительства и каждого порознь» [23, с. 218].

Тому своє щастя і сенс життя, на переконання Г. Сковороди, індивід повинен шукати не за морями й не на інших планетах, а в законах вічного і царстві Божому, яке є всередині самої людини. «Царствіє Божіє внутрь нас, Щастіє в Сердцѣ, Сердце в Любви, Любовь же в Законѣ вѣчнаго» [23, с. 213]. Реальним засобом досягнення всезагального щастя Г. Сковорода вважав «сродну» працю, вільно обраний любимий вид заняття, до якого індивід відчуває природне покликання та творчі здібності, завдяки якому може не лише реалізувати свою природну сутність, а й відчутти себе частиною соціуму. «Уже саме по собі звернення до праці як шляху духовного визволення людини свідчить про демократичні, простонародні орієнтації українського філософа» [21, с. 221]. Концепт «сродної» праці став не лише актом відкриття людської суб'єктності, а й кроком до усвідомлення людиною своєї внутрішньої сутності та відчуття творчої причетності до власної історичної долі. Віра в людину, її творчі можливості, здатність продуктивно застосовувати результати «сродної» праці постають у Г. Сковороди як своєрідний, самобутній спосіб вирішення проблем соціальної нерівності. «Люди не можуть бути рівними в економічному, інтелектуально-психологічному плані, але цю об'єктивну нерівність можна подолати іншими шляхами. Український мислитель намагається розв'язати означену проблему з позиції наявних у людини здібностей: кожен має займатися тією справою, до якої в нього є хист – це запорака громадського порядку, душевного комфорту, соціального та індивідуального прогресу тощо» [4, с. 175]. У своїх літературних творах він особливо засуджував майнову нерівність, саркастично змальовував звичай панівних верств населення, суворо висловлювався про самодержавно-бюрократичне управління державою.

Г. Сковорода відстоював і прославляв свободу, правду, справедливий правопорядок, соціальну рівність тощо. Незважаючи на численні пропозиції, він не прагнув зайняти якісь казенні вакансії у державних чи релігійних органах влади, які б давали йому можливість отримувати установлені привілеї та вигоди. Натомість він по-філософськи ставився до владних посад і титулів та завжди дотепно відгукувався про їхніх володарів. У своїх творах він не лише викривав, але й засуджував та висміював соціальну несправедливість і жорстоку дійсність епохи, у якій жив. Саме тому його творчість виявилася такою затребуваною.

Висновки. Завершуючи дослідження, варто підкреслити, що старі ідеї, висловлені українським філософом декілька століть назад, сьогодні видаються не такими вже й старими. Час від часу, від епохи до епохи, вони відроджуються, і в кожному такому повторенні висловленого раніше відкриваються нові актуальні контексти. Зрештою, ідеї Г. Сковороди не просто функціонують у соціальному просторі, а й резонують в історичному часі України, знаходять розуміння у свідомості й суголосність у душах українців, єднають українську минувшину і майбуття, історію і сучасність.

Можна впевнено сказати, що суспільно-політичні погляди Г. Сковороди формувалися під впливом складного комплексу ідейно-теоретичних джерел, серед яких провідне місце посідають антична філософія, християнська традиція, ідеї європейського Просвітництва та вітчизняна духовна культура. Визначальну роль у становленні його світогляду відіграло інтелектуальне середовище Києво-Могилянської академії, яке сприяло формуванню антропоцентричного та гуманістичного спрямування його філософії.

Ключові концепти вчення мислителя – самопізнання, «сродна праця», внутрішня свобода та духовна гармонія – не лише становлять основу його соціально-філософської концепції, а й виконують активну методологічну функцію та визначають бачення

справедливого суспільного устрою. Г. Сковорода розглядає людину як життєдіяльного суб'єкта соціального буття, здатного до самореалізації через пізнання власної природи.

І насамкінець важливо наголосити, що філософ пропонує оригінальний підхід до розв'язання проблем соціальної нерівності й установавання суспільної гармонії, який ґрунтується не на зовнішньому примусі, а на внутрішньому вдосконаленні особистості. Актуальність його ідей зберігається і в сучасних умовах, оскільки вони сприяють формуванню духовно зрілої особистості, розвитку політичної культури й утвердженню цінностей свободи, справедливості та відповідальності в українському суспільстві.

Отже, Г. Сковорода заслужено належить до найвидатніших постатей української історії та культури. Як любомудр, що залишив тривкий слід у розвитку суспільно-політичної думки, та мислитель киево-могилянської школи, він заклав основи європейського вектору розвитку вітчизняної філософії. Разом із тим спосіб його життя, дивацтва, глибокий розум та обізнаність наближали великого філософа до широких мас і створювали в народній уяві образ духовного учителя, мудреця й наставника в усіх сферах життєдіяльності.

Список використаної літератури

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. Київ : Видавництво «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 472 с.
2. Бартоліні М. Пізнай самого себе: неоплатонічні джерела творчості Г. С. Сковороди. Київ : Академперіодика, 2017. 157 с.
3. Бова В., Левченко Л. Григорій Сковорода: дослідження історичної постаті та феномен популярності у XIX – на початку XX ст. *Переяславські Сковородинівські студії*. 2022. Випуск 9. С. 171–180.
4. Боева Т. Українське державотворення та погляди Григорія Сковороди на державний устрій. *Схід*. 2013. № 5. С. 174–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2013_5_33 (дата звернення 30.03.2026).
5. Валявко І. Джерела містичного світогляду Григорія Сковороди: спроба наукової ретроспективи. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*. Київ, 2003. С. 96–120.
6. Гандзель М. Вплив філософії Григорія Сковороди на персоналізм Чеслава Бартніка. *Переяславські Сковородинівські студії*. Вип. 6. Ніжин, 2019. С. 182–189.
7. Горський В. С. Історія української філософії. Курс лекцій. Київ : Наук. думка, 1996. 287 с.
8. Горський В. С. Філософія в контексті історії української культури Феномен української культури: методологічні засади осмислення. Київ : Фенікс, 1996. С. 192–217.
9. Даниленко С., Воропаєва Т., Дроботенко М. Сучасна українська національна ідея у контексті творчої спадщини Григорія Сковороди. *Українознавчий альманах*. 2022. Том 31 С. 13–25. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.31.2>.
10. Донченко О. Система суспільно-політичних поглядів Г. Сковороди. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 15–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/2>.
11. Канак Ф. Суспільство сродної праці Григорія Сковороди як варіант громадянського суспільства. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*. Київ, 2003. С. 212–226.
12. Кізь О. Б., Кікінежді О. М., Василькевич Я. З. Людиноцентризм і гуманізм у світоглядно-філософській спадщині Григорія Сковороди. *Габітус*. 2022. Випуск 44. С. 172–178. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.44.29>.
13. Клюй А. Суспільно-політичний ідеал Г. С. Сковороди. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2015. № 1. С. 75–81. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/583/603> (дата звернення 25.03.2026).

14. Козинець О., Макогін Н. Критика суспільно-політичних та соціальних порядків, феодального права і судочинства в працях Григорія Сковороди. *Правові новели*. 2021. № 13. С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.04>.
15. Кравченко О. Пізнавальні аспекти філософії Г. Сковороди і професорів Києво-Могилянської академії. *Григорій Сковорода – джерело духовної величі та сучасність*. Тернопіль : Астон, 2007. С. 100–106.
16. Кузьменко А. Історико-філософське осмислення Григорієм Сковородою національної ідеї державності. *Григорій Сковорода – джерело духовної величі та сучасність*. Тернопіль : Астон, 2007. С. 107–115.
17. Литвинов В. Філософські попередники Сковороди в Україні. *Сковорода Григорій: образ мислителя*: збірник наукових праць. Київ, 1997. С. 165–173.
18. Мазеїна Н. Концепція національного буття українського народу на тлі розтерзаной Батьківщини (За творчістю Григорія Савича Сковороди). *Григорій Сковорода – духовний орієнтир для сучасності*: У 2 книгах. Київ, 2007. Кн. 2. С. 116–171.
19. Мишанич О. Григорій Сковорода (1722–1794). *Григорій Сковорода*. Твори у двох томах. Київ : ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. 2-ге вид., виправ. Т. 1. С. 9–35.
20. Нічик В. Києво-Могилянська академія: основні напрями філософування і Г. Сковорода. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*. Київ, 2003. С. 7–29.
21. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. Київ : Майстерня Білецьких, 2007. 256 с.
22. Рик М., Рик С. Просвітницько-гуманістичні ідеї в українській філософії XVIII ст. *Вічно сучасний: життя, філософська, педагогічна та літературна творчість Григорія Сковороди* : колективна монографія / керівники авторського колективу і наукові редактори М. Корпанюк, В. Коцур. Київ : Світ Успіху; Чернівці : Друк Арт, 2025. С. 50–62.
23. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / за редакцією проф. Леоніда Ушкалова. Харків – Едмонтон – Торонто : Майдан; Видавництво Канадського інституту українських студій, 2011. 1400 с.
24. Сковорода і Ми / упор. Олесь Доній. Київ : Саміт-книга, 2022. 224 с.
25. Стогній І. Г. Сковорода про свободу і справедливість. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*. Київ, 2003. С. 179–193.
26. Ушак В. Сократ і Г. Сковорода: погляди і позиції. До 285-річчя від дня народження Г. С. Сковороди. *Сіверянський літопис*. 2007. № 6. С. 153–155.
27. Ушкалов Л. Духовна «брань» Григорія Сковороди. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*. Київ, 2003. С. 322–335.
28. Чаяло П. Оцінка епістолярної спадщини Григорія Сковороди у світлі його суспільно-політичних поглядів. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 3. С. 62–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_3_17 (дата звернення 27.03.2026).
29. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ : Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 230 с.
30. Шаян В. Сковорода – лицар святої борні (основні ідеї філософії Сковороди). *Сковорода Григорій: образ мислителя* : збірник наукових праць. Київ, 1997. С. 391–402.
31. Шевченко В. Григорій Сковорода у спогадах та перших дослідженнях. *Григорій Сковорода – джерело духовної величі та сучасність*. Тернопіль : Астон, 2007. С. 219–234.
32. Шевчук В. Ідея простоти в елітарному світогляді Григорія Сковороди. *Сковорода Григорій: образ мислителя* : збірник наукових праць. Київ, 1997. С. 12–20.
33. Шинкарук В., Іваньо І. Григорій Сковорода. *Григорій Сковорода*. Повне зібрання творів. Київ, 1973. Т. 1. С. 11–57.
34. Юхименко Н. Григорій Сковорода про «сродну працю» як прояв інтересів та потреб особистості. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*. Київ, 2003. С. 599–607.

ORIGINS AND SOURCES OF HRYHORII SKOVORODA'S SOCIO-POLITICAL VIEWS

Serhii Ryk

*Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
Faculty of Social and Psychological Sciences,
Department of Philosophy and Social Anthropology named after Professor I. P. Stohnii
30 Sukhomlynskyi St., Pereiaslav, 08401, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-1115-3876>*

Mykola Ryk

*Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
Faculty of Social and Psychological Sciences,
Department of Philosophy and Social Anthropology named after Professor I. P. Stohnii
30 Sukhomlynskyi St., Pereiaslav, 08401, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-6813-5628>*

The article identifies and analyzes the main factors that shaped Hryhorii Skovoroda's socio-political views, and reveals the socio-political content and significance of the key concepts of his philosophical and educational doctrine.

Among the main methods that constituted the general theoretical and methodological framework of the study, particular emphasis is placed on the comparative-analytical approach developed by Ukrainian scholars who studied the socio-philosophical legacy of the Kyiv-Mohyla Academy professors, as well as on elements of the historical-philosophical and hermeneutic methods employed by researchers of Hryhorii Skovoroda within the Kyiv worldview-anthropological school. On this basis, an analysis of the philosopher's humanistic legacy has been conducted, and the initial process of the emergence and development of his socio-political worldview has been demonstrated.

The article provides a comprehensive analysis of the origins and sources of Hryhorii Skovoroda's socio-political views within the context of the development of Ukrainian philosophical thought. Particular attention is paid to identifying the ideological and theoretical factors that influenced the formation of the thinker's worldview, including the legacy of ancient, medieval, and Renaissance philosophy, the traditions of national Enlightenment, and the spiritual heritage of folk culture. The role of the educational environment of the Kyiv-Mohyla Academy in shaping H. Skovoroda's philosophical thinking and the development of his anthropological and socio-political ideas is revealed.

It is substantiated that the thinker's philosophy has a distinctly humanistic and anthropocentric character, focusing on the individual as a bearer of spirituality, freedom, and moral responsibility. The key concepts of his doctrine are analyzed, including self-knowledge, "congenial labor", inner harmony, happiness, freedom, and justice, which are interpreted as the foundation of social order. It is demonstrated that the thinker proposed an original model of social organization based on the principles of natural correspondence, spiritual equality, and individual inner freedom.

The article concludes that H. Skovoroda's socio-political views were shaped by both European intellectual traditions and the Ukrainian cultural-historical context, which determined their originality and relevance. The importance of his ideas for contemporary Ukrainian society is emphasized, particularly in the context of the formation of political culture, national identity, and the spiritual development of the individual.

Key words: man, freedom, wisdom, spirituality, self-knowledge, "congenial labor", freedom, happiness, anthropocentrism, justice.

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026